

Inhoud

De rode blinde muur	9
Verdedigers van het vaderland	15
Een witte sjaal in sigarettenrook	21
De ogen van een sneeuwluipaard	27
Het snoer van Angleterre	33
Twee miljoen vlammen	37
De baard van Solzjenitsyn	40
Krimwijn	46
Vespers en diva's	48
Kerk van de Verlosser op het Verspilde Bloed	53
Poesjkin Burger King	58
De straat van Dostojevski, Toergenjev, Tsjaikovski en Gogol	62
Het bureau van de schrijver	73
Marata 9, de stilte van de ingehouden adem	76
Een intellectueel heeft geen smaak	85
De heilige gouden hoek	91
Het licht boven de Neva	100
Blijf nog even bij mij zitten	102
Door die vrouw...	109

De mensen houden niet van haar	117
Het huis van de baron	125
Piter	128
Een zinloos schijnsel in de mist	133
De mannen uit Smolny	136
Lev	144
Een brief en verbleekte vlinders	150
Alisa en mijn eigen kleine waanzin	155
De spiegel	157
Glazoenov op straat	161
Een pistool onder de jurk	166
Een ronddolende geest die geen lichaam heeft gevonden	170
De ansichtkaart van Nina Berberova	183
Naar nergens en naar nooit	194
Dankwoord	195
Verantwoording illustraties	197
Bronnen	199

De rode blinde muur

Toen ik in 1975 voor het eerst van mijn leven in Leningrad verbleef, was het nog maar negen jaar geleden dat Anna Achmatova de laatste adem had uitgeblazen. Haar invloed was nog altijd merkbaar in de stad, maar om geen problemen met de autoriteiten te krijgen kon je haar naam beter niet uitspreken in het openbaar. Echt verboden was haar werk niet langer, een op de tien bewoners van Leningrad kon haar verzencyclus *Requiem* uit het hoofd declameren – schat ik – en toch riep haar naam nog altijd het vermoeden van protest en dissidentie op. De volledige, ongecensureerde versie van *Requiem* zou pas vele jaren later in de Sovjet-Unie verschijnen, in 1987; Anna Achmatova zat nog half in het verdomhoekje.

De laatste jaren voor haar dood had ze als een gevangene geleefd, afgeschermd en afgesloten van de wereld. De voornaamste reden dat haar volgeling Joseph Brodsky als persona non grata op een vliegtuig naar de Verenigde Staten werd gezet, was zijn veelvuldig contact met Achmatova geweest, tegen de wens van de autoriteiten in. Hij deed er alles aan om de poëzie van Achmatova onder een breed

publiek te verspreiden en stak niet onder stoelen of banken dat hij haar vereerde als de grootste Russische dichter sinds Poesjkin. Dat streelde het ego van de dichteres. Achmatova had de jongeman als het even kon iedere dag ontvangen, mede omdat hij haar onophoudelijk aan de vermoorde Osip Mandelstam deed denken. Met Mandelstam had ze een band gehad die het begrip en de genegenheid verre oversteeg: zij leken een en dezelfde dichtersziel te delen.

Veertig jaren zijn voorbijgegaan sinds mijn eerste bezoek aan de stad. Op zondag 22 februari 2015 loop ik over de Voskresenskaja, de Opstandingskade die voorheen Robespierrekade heette, langs de Neva in de richting van de Smolnykathedraal. De sneeuw knerpt onder mijn schoenzolen. Het is zo koud dat de lucht die ik inadem als een mes in mijn longen snijdt. Brede rijen auto's denderen over de wit uitgeslagen weg langs de rivier; door het geratel van hun spijkerbanden lijken geweren af te gaan. Ik zet de capuchon van mijn anorak op, trek de sjaal rond mijn kraag strakker aan en sta bij het metrostation Tsjernysjevskaja plotseling voor het standbeeld van Anna Achmatova. Blijkens een inscriptie is het in 2006 onthuld. Dan pas realiseer ik me dat op deze plek aan de kade de beruchte Kresty-gevangenis als gruwelvesting oprees en dat Achmatova hier dag in, dag uit in de sneeuw of in de vochtige wind stond te wachten, in de hoop nieuws over haar gearresteerde zoon te krijgen.

Op de sokkel van het standbeeld staan de toepasselijke regels uit *Requiem*:

Ik bid niet louter voor mijzelf dit uur,
Maar ook voor wie zich daar met mij bevonden,

Voor hen die bij die rode blinde muur
In barre kou en juli-hitte stonden.

De muur is nog altijd rood, de Kresty heeft nog altijd de vorm van een kruis (*krest* betekent 'kruis'), maar in het gebouw zitten sinds kort geen gevangenen meer opgesloten. Het wordt verbouwd; borden geven aan dat de nieuwe bestemming een luxueus hotelcomplex zal zijn – wat de aanblik niet minder grimmig maakt. Het beeld van Achmatova steekt er scherp bij af; het is zeker drie meter hoog, het is rank, fier, trots, met een vrouwelijke maar bovenal aristocratische verfijndheid. Zelfs als ik er pal voor sta, houd ik het voor een uitvergroot Giacometti-beeld, door de extreem lange armen en de extreem dunne benen. Natuurlijk moet ik even later ook aan de tekeningen en portretten denken die Modigliani van haar maakte tijdens haar enige verblijf in het buitenland, in Parijs. Als een van de eersten werd Modigliani verliefd op haar langgerekte gezicht, haar smalle neus en haar dicht bij elkaar staande, onderzoekende ogen. Ik leg verkeerde verbanden; de maker van het beeld is een Russin, Galina Dodonova, en haar stond het Bijbels beeld voor ogen van Lots vrouw die het hoofd omdraait en in een zoutpilaar verandert. Haar fout was: terugkijken naar het kwaad. Dodonova, lees ik op de sokkel, liet zich inspireren door Achmatova's gedicht 'De vrouw van Lot', dat eindigt met:

Wie zal deze vrouw in de toekomst bewenen,
Wat stelde haar ondergang eigenlijk voor?
Mijn hart zal haar nimmer vergeten, degene
Die omzag, voor één blik het leven verloor.

Onder de rok, die tot over de enkels reikt, zijn nog net de schoenen van de dichteres zichtbaar. Gesloten schoenen met brede hakken die niettemin hoog zijn en onmiskenbaar bij Achmatova horen. Maar of ze op zulke schoenen uren voor de gevangenis heeft gewacht, betwijfel ik. Ze staat hier in ieder geval prachtig in steen, dicht bij de voormalige gevangenis en dicht bij de rivier, als een baken van hoop en oprechtheid.

In 1975 had ik alleen op een moment van krankzinnig optimisme en ontbloot van iedere realiteitszin kunnen voorstellen dat dit beeld er ooit zou komen. Het was simpelweg een onmogelijkheid, even ondenkbaar als het verdwijnen van de honderden stenen Lenins uit het straatbeeld. Ook al eindigt Achmatova haar *Requiem* met:

En wil men op enig moment naderhand
Een standbeeld oprichten voor mij in dit land,

Dan geef ik graag toestemming voor deze eer,
Maar onder één voorwaarde – zet het niet neer

Bij zee, op de plek waar mijn wieg eenmaal stond:
Verbroken is 't laatste wat ons nog verbond,

In 't Tsarenpark niet, bij die boomstronk waar hij,
Ontroostbare schim, nog op zoek is naar mij,

Maar hier, waar ik driehonderd uur heb gestaan,
En waar men de deur niet van 't slot heeft gedaan.

Anna Achmatova: het standbeeld van Galina Dodonova.

Opdat ik in zalige dood niet vergeet
Hoe 'n overvalwagen luid ronkend daar reed,

Die grimmige deur met het knarsend scharnier,
Het oudje dat kreet als een zwaargewond dier.

En laat dan de smeltende sneeuw van omhoog
Als tranen neerdruppen uit 't stil bronzen oog,

Een duif bij 't gevang koeren, ver hier vandaan,
En schepen geruisloos de Neva af gaan.

Verdedigers van het vaderland

Anna Achmatova zie ik de volgende dag terug in het Russisch Museum, op 23 februari, de Dag van de Verdedigers van het Vaderland. Een feestdag die aan de Burgeroorlog herinnert en de datum markeert waarop in Petrograd en Moskou de eerste massale oproep werd gedaan om als vrijwilliger dienst te nemen in het Rode Leger. Het spande er op 23 februari 1918 om of de Roden of de Witten zouden winnen, en de ongewisheid hield twee volle jaren aan.

Tot 1946 stond de dag bekend als Dag van het Rode Leger, tot 1993 als de Dag van het Sovjetleger en de Sovjetmarine. Na de omwenteling werd het Dag van de Mannen voor het Vaderland of Dag van de Verdedigers van het Vaderland. Op de staatstelevisie rijgen de parades en militaire marsen zich aaneen tot een virulent vertoon van macht, maar op huiselijk niveau is het allemaal lief en aardig als Valentijnsdag: vrouwen geven hun man of vriend een cadeautje en nemen hem mee voor een uitstapje.

Duizenden bezoekers wurmen zich op die maandag de 23ste door de smalle toegangspoortjes van het museum. Veel mannen inderdaad, allemaal Russen, op een enkele ver-

Anna Achmatova in 1922, geportretteerd door
Koezma Petrov-Vodkin.

dwaalde Chinees en mezelf na. Qua omvang doet het Russisch Museum nauwelijks onder voor de Hermitage, het is gigantisch. De zalen met Ilja Repins rijgen zich aaneen, de portretten die hij schilderde zijn zonder uitzondering indrukwekkend, de Wolgaslepers stappend hijgend en kreunend aan me voorbij, Sadko verdwijnt mysterieus in het onderwaterrijk en de landschappen tellen zoveel berkenbomen dat mijn oogleden er zwaar van worden. Ik slenter door de zalen met discipelen van Repin en geniet pas weer van de